

Мардонов Баҳодир Бахронович,

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Тармоқлар иқтисодиёти” кафедраси катта
ўқитувчиси, PhD

Исхакова Сарвар Аюбовна,

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Тармоқлар иқтисодиёти” кафедраси катта
ўқитувчиси, PhD

Рашидов Жалил Ибодуллаевич,

мустақил изланувчи

“ИШ МАРКАЗЛАРИ” - МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИДАН УНУМЛИ ФОЙДАЛАНИШ ВА АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АСОСИЙ ВОСИТАСИ

УДК:331.5.07.

**МАРДОНОВ Б.Б., ИСХАКОВА С.А., РАШИДОВ Ж.И. “ИШ МАРКАЗЛАРИ” - МЕҲНАТ
РЕСУРСЛАРИДАН УНУМЛИ ФОЙДАЛАНИШ ВА АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ
АСОСИЙ ВОСИТАСИ**

Ушбу мақолада аҳоли бандлигини таъминлаш муаммолари ва уларни ечимлари келтирилган. Шунингдек, кунлик меҳнат бозори ҳолати таҳлил этилган. Кунлик меҳнат бозорида «Иш маркази»ни ташкил этиш йўллари ҳам кўрсатиб ўтилган.

Таянч сўз ва иборалар: меҳнат, даромад, иш ҳақи, ишчи кучи, кредит, меҳнат унумдорлиги, ишсизлик, бандлик.

**МАРДОНОВ Б.Б., ИСХАКОВА С.А., РАШИДОВ Ж.И. «ТРУДОВЫЕ ЦЕНТРЫ» - ГЛАВНОЕ
СРЕДСТВО ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ И ЗАНЯТОСТИ
НАСЕЛЕНИЯ**

В данной статье представлены проблемы трудоустройства и пути их решения. И также анализирует состояние повседневного рынка труда. Также показаны способы создания «Трудового центра» на повседневном рынке труда.

Ключевые слова: труд, доход, заработная плата, кредит, производительность труда, безработица, занятость.

**MARDONOV B.B., ISKHAKOVA S.A., RASHIDOV J.I. «JOB CENTERS» ARE THE MAIN MEANS OF
EFFICIENT USE IN LABOR RESOURCES AND EMPLOYMENT OF THE POPULATION**

In the article is presented the problems of employment and ways to solve those. And also analyzes the labor market's status nowadays. There is also discussed how to create labor market's «Job Center» in the current.

Key words: labor, income, wages, credit, labor productivity, unemployment, employment

Кириш.

Жамият ўз тараққиёти жараёнида турли муаммоларга дуч келади, уларни ечиш, барта- раф этиш асосида ривожланади, юксалишнинг янги поғоналарига кўтарилади. Лекин жамият тараққиёти йўлида пайдо бўладиган муаммолар ичида шундай муаммолар ҳам борки, уларни ечиб, охирига етишнинг имкони йўқ. Ана шундай муаммолар сирасига аҳоли бандлигини таъминлаш муаммоси киради. У гўёки булоқ сувига ўхшайди. Булоқдан сув олинганда булоқда сув камайгандай бўладию, маълум муддат ўтгандан сўнг у яна тўлиб тошади. Агар бугун биз бор имкониятларимизни ишга солиб, аҳоли бандлиги муаммосини ҳал қилсак ва тўла бандлик даражасига эришсак, салгина вақт ўтгандан кейин яна у муаммога айланади. Шу сабабли ҳам аҳоли бандлигини таъминлаш азалдан энг оғир, энг зиддиятли, энг долзарб ва биринчи навбатда ечилиши лозим бўлган ижтимоий муаммо бўлган. Айниқса ўтиш мамлакатларида ушбу муаммо янада кескинлашади. Шунинг учун ҳар бир мамлакат бандлик муаммосини турли иқтисодий усуллар орқали ҳал этади. Масалан, АҚШда аҳолига кредит бериш орқали уларни доимий иш билан банд этилади. Ёки айтайлик оилавий тадбиркорликни ривожлантириш орқали ишсизларни камайтиради.

Ўзбекистон ҳам мамлакат аҳолисига кредит бериш, тадбиркорликни ривожлантириш, ишсизларни қайта касбга ўқитиш ва уларни тайёрлаш, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали иш билан таъминламоқда. Бироқ, Ўзбекистонда аҳолини иш билан таъминлаш борасида олиб бораётган саъйи ҳаракатлар, ҳар бир меҳнат ресурсларидан мамлакат раванқи йўлида фойдаланиш борасидаги ислохотлар олиб борилмасин, ишсизларни доимий иш билан таъминлашнинг имконини бўлмапти. Модомики, меҳнат бозоридаги ишчи кучларини доимий иш билан таъминлашнинг имкони бўлмаса, уларни кунлик иш билан таъминлаш йўллари кўриш лозим.

Бизнинг ҳисобимиз бўйича ҳар бир вилоятда камида кунлик меҳнат бозорида ишловчилар қарийб минг кишини ташкил этади. Кунлик меҳнат бозорида “Иш маркази” кишиларга кунлик даромад топиш имконини беради. Ундаги ишловчилар ўз маҳоратларини ишга солиб иш берувчиларнинг талаби даражасида фаолият юритади. Иш берувчининг буюртмасини маълум келишув (даро-

мад) эвазига бажаради ва талабини қондиради. Демакки, қайсидир жиҳатдан миллий маҳсулотни яратишда ва хизмат кўрсатишда иштирок этади. Шу сабабли кунлик меҳнат бозорида “Иш маркази” мамлакат тараққиёти учун муҳим роль ўйнайди. “Иш маркази” аҳоли бандлигини таъминлаш, меҳнат ресурсларини меҳнат натижаларига мувофиқ иш ҳақи даромадларини олиш имконини беради. Аниқроқ қилиб айтганда, Ўзбекистонда “Иш марказлари” меҳнат ресурсларидан оқилон ва самарали фойдаланишда, аҳоли бандлигини таъминлашда янгича ёндашиш ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси.

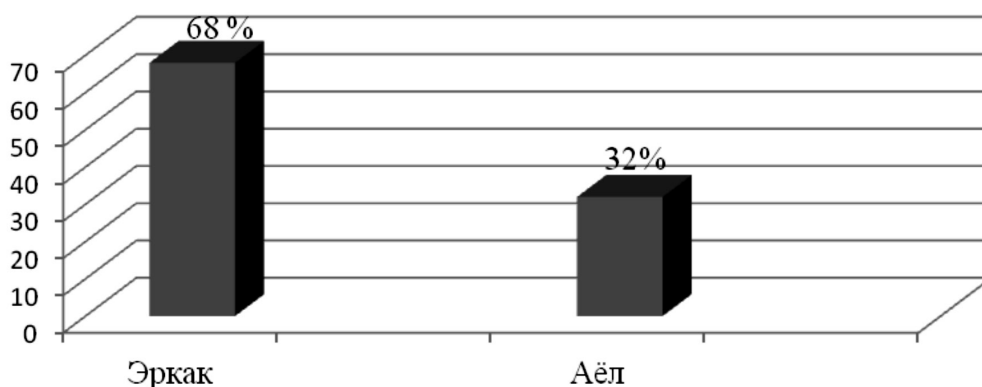
Билишнинг аниқ усуллари йиғиндисига таянган ҳолда илмий таҳлиллар, социологик сўровлар, анализ ва синтез, индукция ва дедукция, тизимли, ёндашув, таҳлилнинг мантиқий усуллари ҳамда натижани илмий ўрганиш услубларидан фойдаланилди.

Илмий муаммонинг қўйилиши.

Ишсизлик унинг моҳияти, ижтимоий-иқтисодий тараққиётга салбий таъсири, ишсизликни юмшатиш масалалари ҳақида бир қанча илмий-амалий ишлар олиб борилган. А.Смит, Ж.Б.Сей, А.Маршалл, Й.Шумпетер, Ж.М.Кейнс¹ ва бошқаларнинг тадқиқотлари шулар жумласидандир. МДҲ мамлакатларида ҳам бу борада кенг миқёсда илмий тадқиқот ишлари бажарилган. С.А.Кузмин, А.И.Рофе, С.Ю.Рощин, Т.О.Разумова² ва бошқалар ишсизлик ва аҳоли бандлигини таъминлашнинг назарий ва амалий масалаларига катта эътибор қаратишган. Ўзбекистонда ҳам аҳоли бандлигини таъминлаш муаммоларига бағишланган илмий изланишлар олиб борган олимларимиздан Қ.Х.Абдурахмонов, М.М.Муҳаммедов,

¹ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Пер. с англ. Майбурда Е.М.. М.: 1993, -152 с.; Сей Ж.Б. Тракт по политической экономии. М.: Дело, 2000.; Маршалл А. Принципы экономической науки / Пер. с англ. -М., 1993. Т.1, -311с.; Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. Автономова В.С. и др. -М., 1982; Кейнс Ж.М.. Общая теория занятости, процентов и денег. Пер. с англ.-М., 1978.- 576 с.

² Кузмин С.А., Занятость: стратегии России/ - М.: Эдиториал УРСС., 2001/- 304 с.. Рофе А.И. Рынок труда. Учебник для вузов. - Москва.: МИК, 2003 г. Рощин С.Ю., Разумова Т.О.. Экономика труда: экономическая теория труда. Учебное пособие.: ИНФРА- М, 2000 г.

1-расм. Сўралганларни жинси бўйича таркиби, фоизда¹.

Д.Х.Асланова, С.А.Исхаковаларни² кўрсатиш мумкин. Улар ўз илмий изланишларида мамлакатимизда меҳнат бозорининг ҳолати ва аҳоли бандлигини таъминлашнинг назарий-услубий муаммоларини тадқиқ этганлар.

Юқорида келтирилган олимларнинг илмий изланишларида мамлакатимизда аҳоли бандлигини таъминлашнинг назарий ва амалий жиҳатлари кенг ёритиб берилган. Лекин иқтисодиётда бандлик даражаси 60 фоиздан юқори бўлишига қарамасдан, уларнинг меҳнатидан самарали фойдаланиш масаласи, ишсизлик муаммосини янги услубда ҳал этиш йўллари чуқур ва атрофлича ўрганилмаган. Шу сабабли, кунлик меҳнат бозорида “Иш марказ”ларини ташкил этиш кишиларни кунлик иш билан таъминлаш билан боғлиқ муаммоларни ечишга қаратилган илмий изланишларни олиб бориш янги Ўзбекистон тараққиётининг ҳозирги босқичида ўта муҳим аҳамият касб этади.

Таҳлил ва натижалар.

Мамлакат иқтисодиётини юксалтиришда меҳнат ресурслари бошқа ишлаб чиқариш омилларига нисбатан кўпроқ самара берадиган ва белгиланган мақсад ва марраларга тезроқ эришиш имконини яратадиган бош омил ҳисобланади. Инсон омили имкониятларидан унумли фойдаланган дунёнинг бир қатор ривожланган мамлакатлари - АҚШ, Франция, Япония, Канада иқтисодий тараққиётининг юқори суръатларига эришдилар ва пировард натижада ўз халқлари

¹ Муаллифлар ишланмаси.

² Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти. Тошкент: “Меҳнат», 2004. Мухамедов М.М., Асланова Д.Х., Исхакова С.А. Рынок труда Узбекистана: региональные проблемы безработицы и занятости. Самарканд: Изд-во «Зарафшан», 2008.

учун муносиб турмуш даражасини таъминлаб беришга муваффақ бўлдилар. Ушбу мамлакатларда меҳнат ресурсларидан унумли фойдаланиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш учун “Иш марказлари” ташкил этилган³.

Ушбу мамлакатлар меҳнатга лаёқатли, ишлаш истаги бор ҳар бир индивиддан самарали фойдаланиш учун кунлик иш билан таъминлашга эътибор қаратиб “Иш марказларини” ташкил этган.

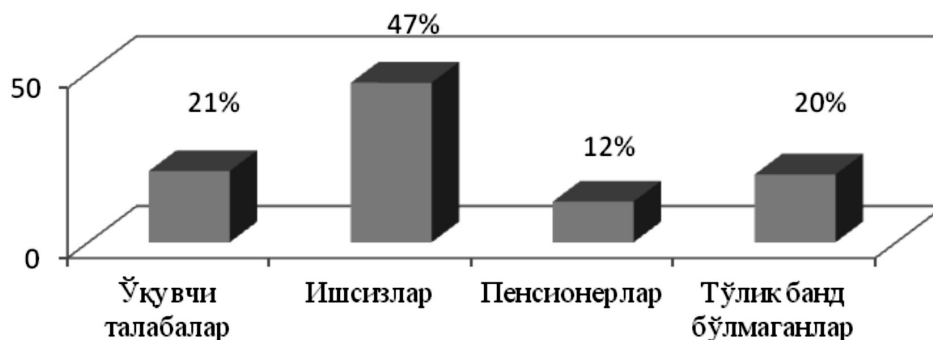
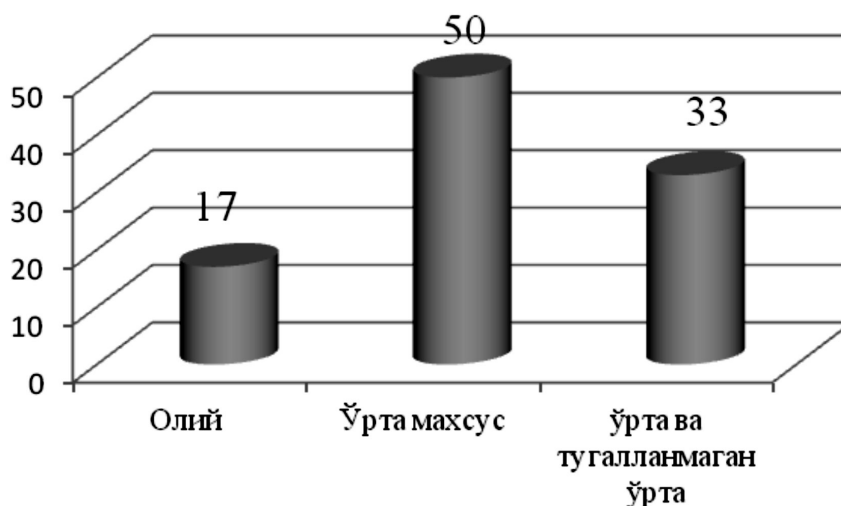
Ўзбекистон ҳам улкан меҳнат ресурсларига бой мамлакат ҳисобланади. Меҳнат ресурслари доимий аҳолининг 57,1 фоизини ташкил этади⁴. Тадқиқотларимиз республикамизнинг турли минтақаларида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёнида фойданланмасдан, эътибордан четда қолаётган ресурсларни аниқлади. Шулардан бири, кунлик меҳнат бозорига чиқаётган ишчи кучларидир. Улар бизнинг ҳисобимиз бўйича ҳар бир вилоятда қарийб минг кишини ташкил этади. Ўзбекистон шароитида кунлик меҳнат бозорида “Иш марказини” ташкил этиш сабаблари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлар тўлиқ бозор талаби даражасида ишламаётганлиги сабабли ишсизларни доимий иш билан таъминлай олмаяпти;

Иккинчидан, ташкил этилаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларнинг аксарияти мавсумий фаолият билан шуғулланаяпти. Бу эса аҳолини

³ Ludo Struyven, Line Van Hemel. The local integration of employment services: assessing network effectiveness of local job centres in Flanders. Environment and Planning C: Government and Policy 2009, volume 27, pages 1055 ^ 1071. doi:10.1068/c0858l

⁴ www.stat.uz Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари. Ўзбекистонда меҳнат ва бандлик. Статистик тўплам.Т.: 2019., Б.150., 22 бет

2-расм. Кунлик меҳнат бозоридаги ёлланма ишчиларнинг таркиби, фоизда¹.3-расм. Сўралганларнинг маълумоти бўйича таркиби, фоизда².

доимий иш билан таъминлай олмаслигидан далолат беради;

Учинчидан, хусусий тадбиркорлар ишчиларга меҳнат натижаларига мувофиқ иш ҳақи бермаётганлиги сабаб ишчилар доимий ишлаши учун хоши билдирмаяпти;

Тўртинчидан, кунлик меҳнат бозоридан топаётган даромади унинг доимий ишдан топаётган даромадидан юқори ва ҳоказо.

Кунлик меҳнат бозоридаги ёлланма ишчи кучлардан мамлакат равнақи йўлида унумли фойдаланиш мақсадида Самарқанд вилоятининг бир неча туманларида социологик тадқиқот ўтказилди. Сўровларга жами 200 нафар ёлланма ишчилар жалб қилинган бўлиб, улардан 136 нафари (68%) эркалар, 64 нафари (32%) аёллардан иборат (1-расм).

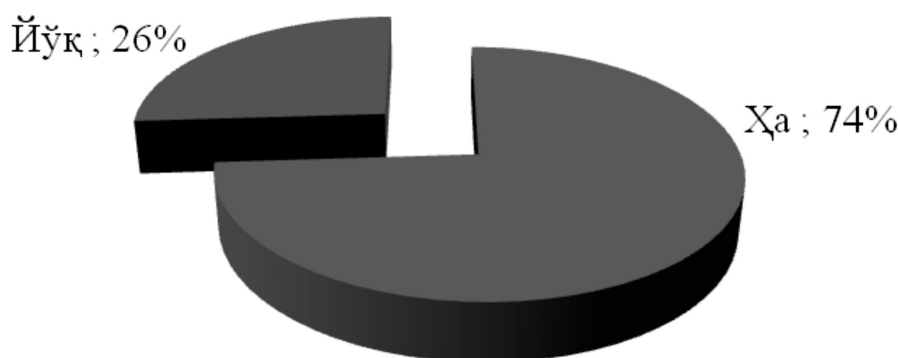
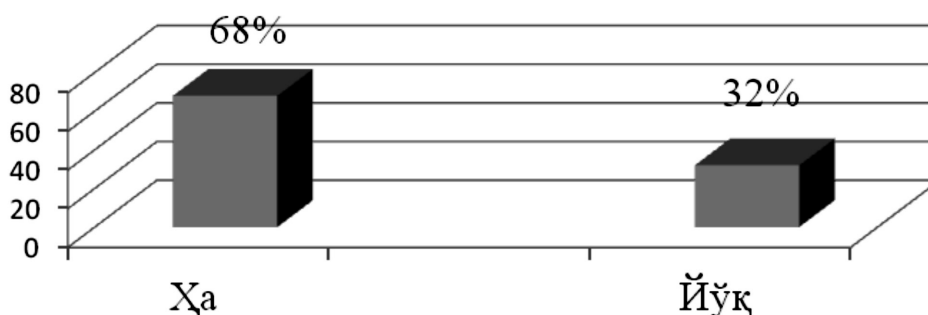
Социологик сўров жараёнида кунлик меҳнат бозоридаги ёлланма ишчиларнинг «Иш марказини» ташкил этиш тўғрисида фикрлари ҳам ўрганилди. Социологик тадқиқотларимиз кунлик меҳнат бозорига нафақат ишсизлар балки, ҳафтасига тўлиқ иш билан банд бўлмаганлар, ўқувчи талабалар ҳамда ёши улғайган пенсионерлар чиқаётганлигини ҳам аниқлади. Жумладан, сўровларда иштирок этганларнинг 47 фоизи - ишсизлар, 21 фоизи - ўқувчи талабалар, 20 фоизи эса - иш билан тўлиқ банд бўлмаганлар, (яъни ҳафтада тўлиқ иш билан банд бўлмаганлар) қолган 12 фоизи - ёши улуғ пенсионерлар ташкил этган (2-расм).

Шунингдек, улар орасида аёллар ҳам бизнинг ҳисобимиз бўйича 32 фоизни ташкил этапти.

Кунлик меҳнат бозоридаги ёлланма ишчиларнинг 17 фоизи олий маълумотли, 50 фоизи ўрта махсус маълумотли, қолган 33 фоизи эса ўрта ва тугалланмаган ўрта маълумотлилардир. Умуман

¹ Муаллифлар ишланмаси.

² Муаллифлар ишланмаси.

4-расм. Кунлик меҳнат бозорида ишингизни қонуний расмийлаштиришни хоҳлайсизми?¹5-расм. Кунлик меҳнат бозорида “Иш маркази” ташкил этилиши бўйича сўров,фоизда².

олганда кунлик меҳнат бозоридаги ёлланма ишчиларнинг аксарият кўпчилиги маълум маълумотга ва касб-ҳунарга эга бўлган кишилардан иборат (3-расм).

Сўровларимизда ёлланма ишчиларнинг 66 фоизи кунлик меҳнат бозорида ўзларини ноқулай ҳис этмаётганлигини билдиришди. Демакки, кунлик ёлланма ишчиларнинг бундай ҳолатлари уларни доимо кунлик меҳнат бозорида фаол иштирок этишига ундайди. Шунингдек, ёлланма ишчиларнинг 83 фоизи кунлик меҳнат бозорининг ўзига хос қулайлик томонларини эътироф этишган. Масалан, келишилган иш жойига бориш ва овқатланиш харажатлари иш берувчи томонидан қопланиши, кунлик даромадга эга бўлиш, белгиланган ишни муддатидан олдин бажариш ва бошқалар. Ҳатто, “Кунлик меҳнат бозорида ишингизни қонуний расмийлаштиришни хоҳлайсизми?” –деган савол билан мурожаат қилинганда 74 фоиз ёлланма ишчилар “Ҳа” жавобини беришган (4-расм).

¹ Муаллифлар ишланмаси.

² Муаллифлар ишланмаси.

“Иш маркази” ташкил этилса унга мурожаат қилармидингиз ва у билан шартнома асосида ишлашни истайсизми деган саволлар берилганда эса 68 фоиз ёлланма ишчилар “Ҳа” деган жавобларни маъқуллашган (5-расм). Демак кунлик меҳнат бозорини тартибга солиш учун аввало “Иш марказларини” ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Аммо кунлик меҳнат бозорида иш берувчи ва кунлик ишловчи ўртасида муносабатларни тартибга солидиган мукаммал қонунқоидалар йўқлиги учун баъзи муаммолар келиб чиқаяпти. Охирги пайтларда ижтимоий тармоқларда кунлик меҳнат бозоридан ёлланган ишчилар бахтсиз ҳодиса оқибатида ногирон бўлаётганлигини ва уларга ҳеч қандай моддий ёрдам кўрсатилмаётганлиги таъкидланмоқда. Ёки айтайлик, иш берувчи ҳам кунлик ишловчининг меҳнатидан қониқмаётганлиги сабабли унга нисбатан аниқ чора кўра олмайди. Бундай ҳолат кунлик меҳнатга чиқувчилар ва иш берувчилар ўртасида турли низоларни келтиради. Шунинг учун кунлик меҳнат бозорини тартибга солиш ундаги ишчилар меҳнатидан мамлакат равнақи йўлида унумли фойдаланиш мақсадида кунлик

меҳнат бозорларида «Иш маркази» ташкил этилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Кунлик меҳнат бозорида «Иш маркази» аввало, ёлланма ишчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилади, меҳнат хавфсизлигини иш берувчининг зиммасига юклайди. Шунингдек, яна бир қанча муҳим вазифаларни бажаради. Кунлик меҳнат бозорларида «Иш марказларини» ташкил этиш учун қуйидаги механизмларни амалга ошириш таклиф этилади:

Таклифлар.

Биринчиси, кунлик меҳнат бозорида давлат хусусий шерикчилиги асосида «Иш марказини» ташкил этиш ва у орқали ёлланма ишчиларни жалб этиш лозим. Шу мақсадларда кунлик ёлланма ишчиларни фақат «Иш маркази» орқали иш излашларини ва унга мурожаат қилишларини, шунингдек иш беруви ҳам «Иш маркази» орқали ишчиларни жалб этишга ўргатиш бўйича, масалан, «Иш марказига» мурожаат қилинг!, «Иш маркази» сиз учун ташкил этилган!, «Иш маркази» ҳақида нималарни биласиз? каби мавзуларда илмий оммавий рисола, оммавий ахборот воситалар орқали уни тарғибот ва ташвиқот қилиш, ушбу масала юзасидан давра суҳбатларини ўтқизиш орқали кунлик даромад топиш истагида бўлганларни «Иш маркази» га жалб этиш мумкин;

Иккинчиси, кунлик меҳнат бозоридаги давлат хусусий шерикчилиги асосида ташкил этилган «Иш маркази» фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш. Бу борада «Иш маркази фаолияти» тўғрисида қонун ишлаб чиқиш. Ушбу қонун

кунлик ёлланма ишчилар ва иш берувчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилади, мажбуриятларини белгилаб беради. Шунингдек, иш жараёнида иш берувчи ва кунлик ишловчи ўртасида юзага келадиган турли хил низоли ҳолатларни, келишмовчиликларни адолатли ҳал этишда хизмат қилади.

Учинчиси, кунлик ёлланма ишчиларни «Иш марказига» жалб этишнинг рағбатлантириш механизмини ишлаб чиқиш ва уни амалиётга жорий этиш. Бунинг учун «Иш маркази» орқали кунлик ишга жойлашиб даромад топаётган ишчиларни молиявий қўллаб-қувватлаш. Масалан, истеъмом кредитини олишда «Иш маркази» кафолат бериши, ёки айтайлик, фарзандларини ёзги дам олиш масканларига жойлаштиришга ёрдамлашиш каби ишлар амалга оширилса кунлик меҳнат бозорига чиқувчилар фақатгина «Иш маркази» орқали иш топишга интилади ва бу катта самара беради.

Тўртинчиси, кунлик ишчиларни кунлик топаётган даромадларидан мажбурий солиқ ундириш эмас балки, уларнинг ўз ихтиёрига қўйиб, кунлик топаётган даромадидан келгусида масалан айтайлик, ишга яроқсиз бўлган вақтларда ундан фойдаланиш учун пенсия жамғармасига ўзи истаган миқдорда маблағ қўйишини таъминлаш лозим. Бу эса кунлик ишловчиларни келгусида кимгадир боқиманда бўлмаслигига, ёки мажбурий тўловларни, жумладан коммунал тўловларини мунтазам тўланишига эришилади ва бу жамиятга, ўзига ҳам катта фойда беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Барчук И.Д. Америка: рыночная экономика и образ жизни. – Москва: 2001. 18-14 стр.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Пер. с англ. Майбурда Е.М.. - М.: 1993. -1 52 с.
3. Сей Ж.Б. Тракт по политической экономии. М.: Дело, 2000.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки / Пер. с англ. - М.: 1993. Т.1, -311с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. Автономова В.С. и др. - М.: 1982.
6. Кейнс Ж.М.. Общая теория занятости, процентов и денег. Пер. с англ. - М.: 1978.- 576 с.
7. Кузмин С.А., Занятость: стратегии России. - М.: Эдиториал УРСС., 2001-304 с..
8. Рофе А.И. Рынок труда. Учебник для вузов. - Москва: МИК, 2003.
9. Роцин С.Ю., Разумова Т.О.. Экономика труда: экономическая теория труда. Учебное пособие.: М.: ИНФРА, 2000.
10. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти. - Тошкент: «Меҳнат», 2004.

11. Мухамедов М.М., Асланова Д.Х., Исхакова С.А. Рынок труда Узбекистана: региональные проблемы безработицы и занятости. - Самарканд.: Изд-во «Зарафшан», 2008.
12. Ludo Struyven, Line Van Hemel. The local integration of employment services: assessing network effectiveness of local job centres in Flanders. *Environment and Planning C: Government and Policy* 2009, volume 27, pages 1055 1071. doi:10.1068/c08581
13. Ўзбекистонда меҳнат ва бандлик. Статистик тўплам. - Т.: 2019. Б.150., 22 бет.
14. Мардонов Б.Б. Мустафоев Ф.С. Қунлик меҳнат бозори ҳолатини ўрганиш ва уни тартибга солиш. // Рисола. СамДЧТИ нашр матбаа марказида чоп этилди. Самарқанд 2020.-456.
15. Мухаммедов М.М., Исхакова С.А., Мардонов Б.Б. Қишлоқ хўжалиги: даромадлар ва моддий рағбатлантириш. Монография. – Самарқанд: «Зарафшон» нашриёти ДҚ, 2017. - 144 б.
16. Мухаммедов М.М. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари. Монография. – Самарқанд: «Зарафшон» нашриёти ДҚ, 2017. - 300 б.
17. Мардонов Б.Б. Шавқиев Э., ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳасини модернизациялаш ва аҳоли фаровонлигини юксалтириш: муаммо ва ечимлар. Монография. - Т.: «Fan va texnologiyalar» нашриёти, 2019. - 187 б.
18. Мухаммедов М.М., Исхакова С.А., Мардонов Б.Б. Аграр ислохотлар ва аҳоли бандлиги. Монография. – Тошкент: «Иқтисодиёт», 2015. - 204 б.